

BRÓDY SÁNDOR KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRGYÚ ÍRÁSAI

LACZÓ KATALIN

1863. július 23-án az egri „Kacsaparton”, az Orgonás téren született a századforduló egyik kiemelkedő íróegyenisége, BRÓDY SÁNDOR. Születésének századik és száztizedik, halálának (1924. aug. 12.) ötvenedik évfordulójáról méltón emlékezett meg az ország. Könyvei új kiadásban jelentek meg (1), a rádió és a televízió műsorra tűzte darabjait. A centenáriumra megjelent FÖLDES ANNA BRÓDYRÓL szóló könyve (2), 1971-ben pedig JUHÁSZ FERENCNÉ monográfiája (3).

Az évfordulók kapcsán ismét az érdeklődés középpontjába került a már-már elfelejtett, a századfordulón viszont írókirályként ünnepezt BRÓDY. „Beszélni kellene arról, hogy ki volt BRÓDY SÁNDOR, az író” — írta halálakor JUHÁSZ GYULA (4). Életművének kutatói azóta is ritkábban foglalkoztak képzőművészeti cikkeivel. Most, halála után több mint ötven évvel, beszéljünk a művészeti író BRÓDY SÁNDORRÓL.

A képzőművészet iránti érdeklődés gyermekkorától kezdve megvolt benne, s végigkísérte életét. Lyra című önvallomás kötetében (1911) írt arról, hogy ilyen irányú érdeklődése korábbi volt, mint az irodalomhoz való vonzódása. „Tizenhét éves koromban én még nem tudtam, mely pályán terem számomra babér. De hogy terem valahol, azt sejtettem... Szobrász akartam lenni sokféle okból. Először is azért, mert a gimnázium terasza tele volt szentek kőszobraival, melyeknek a kifaragása nagy és szép munkának tetszett nekem; és a városban is találkoztam fehér kőemberekkel, apostolokkal és mártírokkal, akik mosolyogtak, intettek, hittak, éltek. Az egri hegyekben valami puha kőre találtunk, amiből tollkással is lehetett figurákat faragni. Mi sem akadályozhatott hát meg abban, hogy képfaragó legyek... Sokkal több baj volt a piktori hajlamokkal. Ezeket izgatta az egész város, melynél festőibbet nem látott még aquarelledolgozó ifjú ember. Völgyben fekszik, telisdedtele nagyon korán nyíló gyümölcsfával. Körülveszi a várost hegy, domb, olyan színű, mint az aranyos gyík háta. Messziről kék hegyeket szel derékon a felhő. (Pompásan lehet megcsinálni kezdő embernek, vízfestékekkel). Maga a város is csupa kész festmény. Omladékok, porló kőfalak az élő utcák mentén... Jó szerencse, hogy még a felső osztályok előtt elkerültem ebből a városból, mert ma biztosan rajztanár lennék Gyön-gyösön vagy Rimaszombatban” (5).

Egri szülőháza is festői hajlamait erősíthette. DÉNES ZSÓFIA így írt róla: „Megállok az egykori Bródy-lakás egyik belső szobájában az ablak előtt, honnét a gyermek messze távolba nézhetett. Alatta festői kirakodásban a várós, ő pedig innét a magas Bükkbércre és a Várhegyre látott. Lombrengeteg, felette kék és lila ködök. Az ablak alatt elvadultan virágzó, szélben imbolygó orgonaliget. Nagy darab ég, hatalmas szabad térség, magasba emelkedés, szárnyalás a város felett. Fények és illatok. Egyetlen mozdulat — és az ember lerázza összes bilincseit. Ez a hely arra teremt, hogy innét az ember messzire induljon” (6).

Élete következő állomása Békésgyula volt, mely az irodalom győzelmét hozta a képzőművészettel szemben. „Kedves és szép város volt; de nem, arra igazán nem alkalmas, hogy képzőművészeti hajlamokat neveljen vagy ébrentartson... Tizennyolc éves voltam, már találkoztam azzal a lánnyal, kiért az ember nagy dolgokat akar cselekedni, — hát megírtam kis kötetemet a budapesti „Nyomor”-ról (7). Az első kötetével országos elismerést szerzett (8). Elindult az írói pályán, mely „úgy kezdődött, mint BALZAC valamelyik regényhőiséé” (9). Elindult, mint Lucien Rubempré, meghódítani a nagyvárost egy öltöző ruhával és néhány forinttal. Ettől kezdve a képzőművészet másodlagos szerepet játszott életében, nyomait azonban végigkísérhetjük munkásságán.

Az indító élmények mellett érdeklődését növelhette a századfordulón megélevenedő képzőművészeti élet is. A modern magyar képzőművészet „kapunyitása” — a nagybányaiak fellépésével — az 1890-es évek második felében történt. BRÓDY fő érdeklődési területe a kortárs képzőművészet lett. A nagybányaiakról LYKA és IGNATUS mellett ő írta a legtöbb cikket. Az érdeklődés szemléletbeli azonosságukból, legalábbis hasonlóságukból eredt. „A Hollósy-kör művészete a naturalizmus nagy nemzetközi áramába kapcsolódott. HOLLÓSY... esztétikai elvei, egyénisége... COURBET-vel és ZOLÁVAL rokon... A romantika és az akadémizmus sablonjai ellen a valóságra, a természetre, az életre hivatkozó COURBETNEK a hangja ez, esztétikája pedig a naturalizmusé” (10). A HOLLÓSY-tanítványok mesterük hatására ZOLA, IBSEN műveit, a skandináv és az orosz realisták alkotásait olvasták. „E fiatalok nagy élménye... tehát a társadalmi elkötelezettséget vállaló, szociális kérdésekkel foglalkozó irodalom, és csordultig voltak az itthoni hivatalos kultúra és társadalom elleni megvetéssel. A naturalizmus tehát a szemükben nemcsak művészi módszer, az akadémizmus és a túlélt romantika elleni lázadás volt, hanem egyúttal művészi elv, világnézet, szociális és humánus problémák iránti fogékonyság” (11). Hogyne vonzódott volna BRÓDY a nagybányaiakhoz — különösen RÉTIHEZ és THORMÁHOZ — amikor elveik hasonlóak voltak. BRÓDY saját műveinek szociális témáival találkozott képeiken. Romantikával kevert naturalizmus, — mondhatjuk BRÓDY műveire és a nagybányaiak alkotásaira is. Az irodalomtörténet BRÓDYT a magyar naturalista dráma megteremtőjének tartja, mégis, legjobb naturalista drámáit a realista elemek óvták meg, hogy csak irodalomtörténeti értéké váljanak. Ugyanakkor a művészileg gyengébb drámák népszerűségét azok romantikája adja. Ugyanezt a hármasságot látjuk a regényeknél és a novelláknál is. JUHÁSZ GYULA így fogalmazott: „Naturalista volt, mondaná az egyik kritikus. Romantikus volt, felelné a másik. Rapszódikus volt: ez az igazság. Zseniálisan rapszódikus. Életében a költészetében egyaránt” (12).

HOLLÓSYVAL, THORMÁVAL, RÉTIVEL baráti viszonyban is volt. Bizonyítják ezt magas érzelmi hőfokon megírt kritikái és levelei. THORMÁNAK írta: „Mérges és bús lennék, ha az első komoly könyvemben nem lennél benne” (13). A könyv — THORMA alakjával — Az ezüst kecske volt. RÉTI Istvánnal KOSSUTH halálos ágyánál ismerkedett meg (14). RÉTI — az anyjához írt leveleiben — többször említi BRÓDYT. Az író több ízben szerzett RÉTINEK portrémegbízást és gyakran együtt töltötték az estéket (15).

BRÓDY baráti kapcsolatban volt JÓKAIVAL és FESZTYÉKKEL is (16). JÓKAI és FESZTYÉK „asztalánál helyett kaptak az 1880-as években felnövekvő új irodalom és festészet fiataljai is. Így BRÓDY SÁNDOR, GOZSDU ELEK, HERCZEG FERENC, BÁRSONY ISTVÁN, GÁRDONYI GÉZA, FENYŐ SÁNDOR, PEKÁR GYULA, a festők közül a későbbi nagybányaiak, RÉTI ISTVÁN, THORMA JÁNOS” (17). FESZTYVEL való barátságára találunk adatokat FESZTY MASA FESZTY ÁRPÁD élete és művészete című munkájában (18) és FESZTYNÉ JÓKAI RÓZA írásában is. FESZTYNÉ 1930-ban írt emlékezésében ol-

vashatjuk: „... BRÓDY SÁNDORT nagyon szerettük, Papa is, Árpád is, én is” (19). Utalt BRÓDYNAK RÉTIVEL és THORMÁVAL való barátságára is. Fontosnak tartotta, hogy BRÓDY barátai a „falusi levegőt” hozzák neki Pestre. „Biztos vagyok benne, Árpádon kívül THORMÁT, RÉTIT, GÁRDONYIT azért szerette annyira. Ha RÉTI ISTVÁN és THORMA JÁNOS lejöttek Nagybányáról pár napra, pár hétre, BRÓDY olyan volt, mint a részeg. Megfiatalodott, megtisztult közöttük. Fanatikusan szerette ezt a két embert” (20). FESZTYNÉ BRÓDYNAK és FESZTY ÁRPÁDNAK egy beszélgetését is megörökítette, melyből kiténik a festészet iránti érdeklődésük és szeretetük:

„Hej, Sándorkám! Ha hallanád éjjel a nádat suttozni. Táncol a holdvilág a nyárfák korongján. Hogy táncol!”

Tudod, Árpád! Az a forró, sárga szín! Azok a Böcklinszerű szikla-vonalak a sáncon!”

„Fűzfák vonaglanak. Tördelik, nyújtják karjukat ég felé! Ha én ezt valaha megfesthetném pajtás. Életnagyságban, ahogy még nem festette meg soha senki!” (21).

BRÓDY megkérte barátait, hogy illusztrálják a könyveit. Az ezüst kecské-t (1898) többek között CSÓK ISTVÁN, FERENCZY KÁROLY, FÉNYES ADOLF, FESZTY ÁRPÁD, GLATZ OSZKÁR, GRÜNWALD BÉLA, KARLOVSZKY BERTALAN, LOTZ KÁROLY, MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ, RÉTI ISTVÁN, THORMA JÁNOS, TORNYAI JÁNOS, VASZARY JÁNOS illusztrálta. A Fehér Könyv illusztrálói közül BÉR DEZSÓ, FARAGÓ JÓZSEF, MAX LIEBERMANN, LINEK LAJOS, MÁRK LAJOS, RIPPL-RÓNAI, FERENCZY KÁROLY, RÉTI ISTVÁN, VASZARY JÁNOS nevét említjük (22). GARA ARNOLD munkája a Hófehérke (1901) és a REMBRANDT (1925) címlapja.

Tanulmányok, portrék

Képzőművészeti írásainak — irodalmi és színikritikáihoz hasonlóan — két fő jellegzetességét emelhetjük ki.

Az első — JUHÁSZ FERENCNÉ szavaival — az, hogy „művészeti cikkei, tudósításai, kritikái úgyszólván mindig polemikusak, szenvedélyesek. Vitatkozik, valamiért vagy valami ellen hadakozik ezekben az írásokban. Célja kettős: támogatni az új művészet törekvéseit, legyőzni azt a közegellenállást, amely az új befogadását gátolja” (23).

Kritikáinak másik jellegzetessége a nagyfokú szubjektívizmus. Tanulmányai bevezetőjében sokszor programot tűz maga elé, de ezek az ígéretek általában nem valósulnak meg. Ő maga is érzi ezt. A DUSE-ről írt cikkében le is írja, hogy az akadémikus felfogás bizonyára haraggal fordulna el tőle, mert a kritikái nincsennek megkomponálva, se eleje, se vége. Ez az impresszionista jelleg, a pillanatnyi benyomások, érzelmek tükröződése képzőművészeti írásainak is jellemzője. Mégis érdemes ezeket az írásokat csokorba szedni, mert szerves részei egy értékes életműnek.

Kikről írt BRÓDY? Mi a meghatározó a művészek kiválasztásánál? Meghatározó: az azonos művészi elvek, az érték kategória, a személyes ismeretség, a baráti körhöz tartozás és az időszertű témák (pl. kiállítási kritika).

Képzőművészeti írásainak jórésze a Magyar Hírlapban, az Új Időkben, a Művészetben, Az Újságban, a Jövendőben, A Hétben, a Múcsarnokban és a Fehér Könyvben jelent meg.

A 19. századi nagyságok közül többször írt MUNKÁCSYRÓL. „MUNKÁCSY új képe” című cikke az Ecce Homo festésekor készült. „Az Ecce Homo olyan, hogy ha MUNKÁCSY soha más egyebet nem alkotott volna, akkor is egyike lenne minden

idők legelső művészeinek” (24). A festő halálakor nekrológot írt „MUNKÁCSY utolsó vacsorája” címmel: „...látott, bátran, érdekesen, színesen és magyarosan, úgy, ahogy előtte senki ama rövid húsz vagy százezer esztendő alatt, ... ő látta meg legelőször a magyar parasztot, nem a bírót, aki kihízott a gúnyjából és belebujt az urak kék livréjébe, hanem azt, akit a cigány kísér és a kutya megugat, a duhajt, akit mindjárt-mindjárt felakasztanak, a daliást, akit visznek katonának, a püpost, akit itthagynak a kocsmában, a falu csúfjának” (25).

SZÉKELY BERTALANRÓL abból az alkalomból írt, hogy kinevezték az Országos Mintarajziskola igazgatójának. Az állam súlyos hibájának tartotta, hogy a legnagyobb történelmi festőnek nevezett SZÉKELYT arra kényszerítik, hogy tanítson: „... nemzeti művészetről álmodozunk, és cinikus könnyelműséggel ráztunk le a nyakunkról valakit, aki... zseni volt” (26). BRÓDYBÓL az alkotó művész szólt, nem vette figyelembe, hogy SZÉKELY mit jelent tanítványainak.

LOTZ KÁROLYRÓL halálakor (1904) emlékezett meg a Művészetben: „Eltűnt a föld színéről, ki alakokkal népesítette be a magyar földet... a földi törvények meg-alázó nyomása alatt vállá meghajlott, lábai nem bírták. Belülről ifjú és diadalmas, mint a kép, amelyet a diadalról festett a dicsőséges és emlékezetes budai palotában...” (27). Mielőtt LOTZRÓL írt, fölkereste SZÉKELY BERTALANT, mert SZÉKELY „látta őt a kezdet kezdetén, midőn bejött az élet kapuján”, amikor még csak tervként élt benne, hogy „teli fessen minden vásznat, berajzoljon minden kartont, és fölékesítsen minden palotát...” (28). SZÉKELY BERTALAN megmutatta neki LOTZ vázlatkönyvét, amely „olyan bőséges volt, mint az örökös, a kiapadhatatlan források” (29).

FESZTY ÁRPÁDRÓL is több alkalommal írt. Egyik cikkében elragadtatással örökölte meg a FESZTY családdal kapcsolatos benyomásait: „Az emeleten lakik JÓKAI MÓRIC. A földszinten lakik FESZTY ÁRPÁD és családja. Az asszony, kislányuk Masa és maga a festő... Három nagy fantázia és még nagyobb kedély került itten egy földel alá. Az első még mindig boldoggá akarná tenni a világot, a második csak Magyarországot, a harmadik, az asszony csak a családja örök és megzavarhatatlan boldogságát kontemplálja.” (30). BRÓDYT inkább az ember érdekli, mint a művész. Leírta FESZTY műtermét: „...ebben a műteremben élt az a művészi szalonélet, amelyről SZANA és mások oly szépeket gondoltak és írtak”. FESZTY „igen előkelő a bársony zekéjében, a szép bodri fejével”. A halál, BRÓDY visszatérő témája itt is jelentkezett: „Nagyon megértem, hogy a piktorok általában oly soká élnek, jól bebujnak az otthonukba és a halál nem bírja őket onnan kicsalogatni”. A festő művészete gyöngéjének tartja, hogy igen ragaszkodik a históriához, s az emberek csak annyiban érdeklődnek, amennyiben az események alkotó részei. Mindezek mellett azonban elismeri művészetének értékeit: „A két millenárius kép pedig mindenképpen olyan lesz, hogy a megrendelők boldognak vallhatják magukat, hogy megrendelheték” (31). Egy másik cikkében azt írta FESZTYRÓL, hogy, „a grand artban MUNKÁCSYNAK egyenes magyar utódja ... milyen bölcs ez a kegyetlen élet: íme a nagy mester után, aki pihenni tért, itt van az új ember, aki a nagy munkába fog” (32).

A művészeti életben jelentős esemény volt a kilencvenes évek végén a nagy-bányaiak fellépése. Első kiállításuk 1897. december 15-től 1898. január 15-ig volt a Műcsarnokban. RÉTI írja, hogy „a fiatal írók java serege nagy hozsannával üdvözölte: Párizs fényét vélték látni a képeken, mások pedig a „magyar föld illatát” érezték bennük. LYKA KÁROLY volt a legilletékesebb ciceronéja a közönségnek és kritikus társainak, de kivették részüket a propagáló és magyarázó munkából BRÓDY SÁNDOR, IGNATUS, HOCK JÁNOS és mások is” (33).

BRÓDY „HOLLÓSYÉK” című cikke az első kiállítás megnyitása alkalmából született. Kitörő örömmel és elismeréssel fogadta a kiállítást: „Jövek a régi Műcsarnok

sötét termeiből és a szemem káprázik. A magyar festők nagy jövőjét láttam ott felragyogni. Sietek elmondani impresszióimat azon melegében... Én csak örülni, lelkesedni tudok, látván a nagybányai festők kiállításának fényes, még a vártnál is nagyobb sikerét. Én nem csak azt tartom dicsőségnek és diadalnak, hogy néhány érzelmes és bátor művész feltűnő jó képeket csinált, hanem azt is, hogy volt és van közönségünk — a mai vernissageon — amely őszinte elismeréssel adózott nekik, lelkesedett, gyönyörködött, sőt igyekezett egymást túlcicálni:

- Végre friss levegő, ez a megújulás,
- Ez a jövő!
- Ilyen még nem volt Pesten!
- Ezek komoly művészek, nincs egy giccs!
- Elsőrangú dolgok.
- THORMA...

A legdurvább kritikások tüzet fogtak. A legreakcionáriusabb művészek: ragyogó arccal dicsérték a képeket, amelyeket más festett... nem valami iskola az, amely itt káprázatos sikert arat, hanem... csupa kiváló tehetség... aki Nagybányán és itt egymásra talált... Egykor tanítójuk, most barátjuk és kollegájuk: HOLLÓSY SIMON müncheni fészkeben találkozott és ahogy megnőttek: a mesterüket levitték magukkal — nyáralni és festeni — Bányára”. Maga HOLLÓSY csak négy képpel szerepelt, ezek illusztrációk KISS JÓZSEF költeményeihez. BRÓDY szerint „... e négy illusztráció közül két kép: a legteljesebb és legbecsesebb művészi munka, amelyet MUNKÁCSY óta magyar ember festett’.

Négy művészről írt részletesebben: THORMÁRÓL, aki „a tárlat gladiátora, a magyar művészetnek most legreményteljesebb embere. A legerősebb, a legegyszerűbb, a legnagyobb szabású. A legigazibb grand artista a most küzdők között nemcsak idehaza, de — az én szerény tudásom szerint — az egész Európában. Hármat tudok, aki nála érettebb: BRAUGWINT, MICHETTIT, STUCKOT. De ezek nem a mieink és mindháromról már tudom, mit tud. THORMA most bontja ki óriási szárnyait... Zavarba hoz, megdöbönt, szédít az új képeivel...” GLATZ „európai nivójú, elsőrangú képeket hozott le a havasról. Szinte meg vagyok rémülve: annyira kész és olyan elsőrangú...”. RÉTINEK „mind három képe oly finom érzésben, hogy amíg nézem őket, könny gyűl a szemembe. A HOLLÓSYÉK lelkének valamely párja lakozik RÉTI ISTVÁNBAN, aki csupa lendület, melegség, bensőség és — bátorság”. FERENCZY is „csupa igaz — bár néha keresetnek látszó — érdekes, bensőségteljes érzés. Nagy képe a „Hegyi beszéd” tisztán piktor szempontból: nagybecsű, teljes... Különösen szép az egyik gyermek portrait, a legjobb talán minden genre között, amit valaha magyar festő pingált...”. Kiemeli még GRÜNWARD BÉLÁT, akinek „különös, biztos a szemé, a technikája: szimpatikus, érett, egyszerű — készen van immár”. Dicséri többek között CSÓKOT és a szegedi NYILASYT, akik „dicsőségére és becsületére szolgálnak az új kiállításnak, amely fontos momentum a magyar művészet történetében, esemény Budapesten, és amelyről sok szó lesz másutt is, de e lapokban is” (34).

A második kiállítást (1898. december 15—1899. január 15) „A nagybányai festők” című írása ismerteti. Ez a cikke racionálisabb, nem olyan elragadtatott hangú, mint az első kiállítás üdvözlése: „... a ma megnyitlt nagybányai kiállítás nem is annyira bányai, mint egyszerűen: jó és meglepően előkelő... Voltaképpen: nincs itt egy iskola, ahányan vannak, annyiféleképpen dolgoznak... A sablon és a téma nagyon messze esik ezektől a fiatal művészekről... az egyéniség, az újság, a bensőség és az egyszerűség: ezek a bányaiaknak az igaz szándékuk”. Kiemeli RÉTI, FERENCZY, GLATZ, CSÓK, GRÜNWARD, NYILASY műveit. THORMA — írja — nem lett készen a nagy képével, pedig „talán: — a legtipikusabb nagybányai”. HOLLÓSY sem küldött,

mert beteg volt, „eljöttek azonban helyette növendékei, akik között a legjelesebb dolgokat küldték KEMÉNYFY JENŐ, KÁROLYI LAJOS, KOBER LEO, a két GOLDSTEIN, SZEREMLEY GYULA, HRADIL ELEMÉR” (35).

A nagybányaiak második kiállítása előtt nem sokkal nyílt meg a Műcsarnokban a téli tárlat, amelynek kapcsán két kritikája jelent meg a Magyar Hírlapban. Az első cikkben (36) MEDNYANSZKY „Alkony” című képét emelte ki a kiállítás anyagából: „Valamely búvájos és titokzatos kép tárul ki előttem és tudom, hogy azt egy ember alkotta, a maga mélységes pazar pompájú és mégis egyszerű, titokzatos és kristálytisza egyéniségéből azon frissen merítette. Amit festett, az a tájék nincs sehol, csak az ő lelkében és azért, amit csinált... az alkotás”. Bírálta BENCZÚR két képét, s erre tért vissza másik írásában. Keményen kritizálta BENCZÚRT: „...ő sohasem volt ő. Az énje az, hogy énje nincs. Soha egy ötlete, még csak egy gondolata sem volt” (37). BENCZÚRRÓL írt Erzsébet királyné képét nézve a Fehér Könyvben is: „Soha se szerettem BENCZÚRT, de most megbecsülöm. A képén világít a királyné arca és az aranyliliomos háttérből oly felséges egyszerűséggel válik ki az alak, amely voltaképpen egy görög szoboré, fekete csipkébe, modern szabású ruhába öltöztetve” (38).

Több képzőművészeti cikke látott napvilágot nagy vállalkozásában, a „túzes magyar könyv”-ben, a Fehér Könyvben. Ott jelent meg „Néhány arcképről” című írása, mely rokon a REMBRANDT gondolataival. „Mindég arcképfestő szerettem volna lenni. Soha semmi sem érdekelt jobban, mint az a sajátos szerkezet, amit emberi fejnek szokás nevezni... Kicsiny gyermekkorom óta az volt mindég a fő ambícióm, hogy nézzem és lemásoljam, kivonatoljam és sokszorosítsam az emberi fejeket... Ez betegség, vagy hivatás, nem tudom, nem is törődöm vele... Valahányszor új... arccal találkozom ... szeretném lerajzolni, kimodellálni és bírni mind, külön” (39).

A Fehér Könyvnek ebben a számában csokorba kötötte a művészfejekkel kapcsolatos írásait. Itt jelent meg a „JÓKAI feje”, mely RÉTI ISTVÁN JÓKAI képe láttán született. „Az emberfejek között ismerek egyet — írja — amely külön, úgyszólván magában van. Ez a fej a JÓKAIÉ és legutoljára lefestette RÉTI ISTVÁN, akit ... én kommandáltam be a költőnek. A kép kint van a téli kiállításon a Városligetben”. RÉTI JÓKAI-képével nincs megelégedve: „...hiába van gyönyörűen megfestve, és bár alkotója Réti, nem jó... A RÉTI képe egy kivételes, de ártatlan magyar öreg úr arcképe... Szín és rajz szegény arra, hogy kifejezze őt, aki nagyszerű, mélységes, változatos és szeszélyes, mint a tenger...” (40).

Több alkalommal is írt LÁSZLÓ FÜLÖPRŐL. Az „Egy arcképfestő arcképe” című cikkében többek között két dolgot mond LÁSZLÓRÓL. Azt, hogy „megtanult rajzolni”, és azt, hogy „lélektannal dolgozik”, megalkuszik azzal, hogy nincs a világon senki, aki meg akarja mutatni az egész karakterét. Valamit adni kell ebből: a jót, az érdekest, a szépet, a csinosot, ... Ehhez... ért LÁSZLÓ csudás módon, de azért nem árulja el a művészetét sem” (41). A „SZILÁGYI DEZSŐ fejei” című cikkében a portré kapcsán BALLÓ EDE művészetéről írt. Szerinte BALLÓ „majdnem jól lát, majdnem jól fest, helyesebben: a szemét jó minták után igazítja be és a festésének a módjában is nemes és izléses minták után indul” (42). Az „Egy asszony” című írása KARLOVSKY BERTALANNAL foglalkozik: „...töröm a fejem, vajjon mi több és mi értékesebb: a régi széles, nemes modorú KARLOVSKY-e, vagy a mai, akinek minden mindegy és amellett olyan vad és töprengő kultusza él benne a szépnek, hogy képes volna elimádkozni egy orrcimpa előtt. Félek azonban egytől... hogy a színei kezdenek nagyon is zomán-cosak lenni...” (43).

A Fehér Könyvben emlékezett meg a fiatal, tehetséges szobrász, SÁMUEL KORNÉL haláláról. SÁMUEL 1914. október 2-án esett el a világháborúban. Utoljára DÓZSA szobrát mintázta, de „a parasztkirály emléke félbe maradt, mert alkotója meghalt a mo-

narchikus eszméért Uzsoknál” (44). Melegen írt a szobrászról, aki „biztos volt benne, hogy az élet egyetlen célja a teremtés, pedig ma éppen nem bizonyos, vajon nem a megsemmisülés és a rombolás-e... semmi egyebet nem akart, mint örökké élő bronz és márvány-alakokkal benépesíteni az egész Magyarországot”. A tragédiába belenyugvást az adja számára, hogy a szobrász „illúzióval és mosollyal mehetett el” remény-nyel tele, csalódás nélkül — így még nem halt meg magyar szobrász” (45). S ugyanott, az uzsoki szorosban SÁMUEL előtt egy nappal esett el az ezred „másik művészkato-nája” (46), SZŐRI JÓZSEF szegedi festőművész.

„A budapesti Venus”-ban PULSZKY KÁROLYRÓL írt, aki a firenzei Palazzo Pittit akarta áthelyezni a Városligetbe (47). A „Veszekedések” többek között WLLASSICS kultuszminiszterről szól, aki nem vallhatta be, hogy nem ért a képekhez, hanem „...ment, mendégelt a Műcsarnokban. Dicsérte a rossz képeket, lenézte a jókat”. BRÓDYNÁK joggal nem rokonszenves ez a magatartás. Mi lenne — teszi fel a kérdést — „ha mégis elárulná, hogy nem ért a képekhez, ha bevallaná őszintén, ha azt mondaná: bizony barátim, az élet nehéz harcaiban, a törvényszéken és a katedrán töltöttem az életemet, mivel ember vagyok, de ne lőjjenek rám, ha piktúrához nem értek. Azért lehet valaki becsületes ember, sőt kitűnő kultuszminiszter is...” (48). Az „Egy építész ötletei” MÁRKUS GÉZÁVAL foglalkozik. Elismeri tehetségét. MÁRKUS olyan művész, „aki akar valamit”. Kifejti az építésze-tről való véleményét is: „Minden játék, amit az ember egy nagy játszótéren, a földön cselekszik. A legkisebb, amit a művész végez és a legkomolyabbnak az látszik, amit az építőmester követ el” (49). „A királyné arcképe” című írása Erzsébet magyarországi látogatása alkalmából készült. A külsejét írja le, az arcáról leolvasható fájdalmat. A cikke a gazdag színhasználat jellemző (50).

Művészeti írásaiban kitekint határainkon túlra is. „A második ZULOAGA” című cikkét az 1903-i párisi világkiállítás alkalmából írta. A régi spanyol mesterekre — VELÁZQUEZ, MURILLO, GOYA, ZURBARAN, RIBERA, ZULOAGA — emlékezve sajnálkozik, hogy visszaesett a spanyol művészet. Felfedezi viszont a fiatal spanyol piktor, ZULOAGA tehetségét, aki „egyszerre megérteti velünk a spanyol élet karakterét” (51).

BRÓDY életének és művészetének több szegedi vonatkozása van. Ezek közül — a képzőművészeti téma kapcsán — két írását említjük meg. Az egyik FADRUSZ TISZA LAJOS szobrának avatásához kötődik. Ebből az alkalomból a Pesti Naplóba írt cikket. TISZA ISTVÁN RÓL, TISZA LAJOS RÓL és FADRUSZ RÓL írt. FADRUSZ RÓL, aki „elment” a szoboravatás előtt, így szobra posthumus szobor lett. De — írja BRÓDY — „a művésznek magának nem a szerves élete a fontos, hanem a munkája, amely nincs alávetve a rothadás csúf törvényeinek. Nevezzük őt boldognak, mert csinált valamit, ami megvan, ami biztos...” (52). Az író az 1910-es években gyakran megfordult városunkban. Három fia járt Szegeden gimnáziumba, az ő meglátogatásuk alkalmával szerzett benyomásait írta le Az Újság Pesti kis tükör rovatában 1912. április 28-án. „Maga a város tisztább, szabadabb, urasabb, sőt sokban grandiózusabb is, mint Pest. Ki csinálta ezt a helyet? Nyilván a szerencsétlenség, amely végeredményben rendszerint nagy dolgok alkotója. Ezenkívül megcsinálta egy különös, hűvös férfiú, a kevésszavú, érdes természetű TISZA LAJOS, akinek nem lovas, hanem nagyon is egyszerű civil szobrára lelátok innen az íróasztalomtól. FADRUSZ mintázta az alakot, a melynél jobb szobrunk nincs...”.

Ekkor látogatta meg KÁROLYI LAJOST is. A festő életmódját, életformáját idegenkedve nézte az életét jórészt elegáns hotelekben leélő BRÓDY, de művészetéről elismeréssel írt: „...Csupa finom és különös erő, vagy számító és energikus keresés a munkája... egy részük — tájak, alakok, virágok — egészen sajtáságos munka, az van rájuk írva: „Impresszió nélkül”. Azaz a festő fejből, nem is emlékezetből, csak

gondolatból festette őket... Az a fő, hogy a képek jók. Némely dolga valóban rendkívüli". Cikkéhez kevés vonallal is karakteres KÁROLYI-portrét készített. A rajzon „Ez volna KÁROLYI LAJOS, rajzolta az író” felírás látható (53).

Itt ejtünk szót egy művészettörténeti és irodalomtörténeti érdekességről, mely BRÓDY Az ezüst kecske című regényéhez és KÁROLYI LAJOSHOZ fűződik. Az ezüst kecske festőművész hőségnek, Bem Gyulának alakját THORMA JÁNOS inspirálta. Ezt az író levelével bizonyíthatjuk: „Mérges és bús lennék, ha az első komoly könyvemben nem lennél benne” (54). Az ezüst kecske illusztrációi között szerepel RÉTI ISTVÁN Bem Gyulát megjelenítő portréja, akinek vonásaiban KÁROLYI arca jelenik meg.

SZELES ZOLTÁN idéz egy levélből, amelyet RATKOVICS MIHÁLY építész küldött KÁROLYINAK 1899. február 5-én: RATKOVICS a nagybányaiak második kiállításának megtekintése után ezt írta KÁROLYINAK: „RÉTI néhány illusztrációja BRÓDY „Ezüst kecske” című művéhez oly sötét, hogy alig látható, különösen, mert direkt megvilágításban, a fényt nagyon vissza veri. Képei hamar el fognak veszni, ha ily nagyon sötétben dolgozik, különösen ha aszfalttal. Hát te is szerepelsz, mint illusztráció? Tagadhatatlan, hogy téged festett le RÉTI” (55). RATKOVICS feltételezését azzal a Münchenben készült fotóval igazolhatjuk, amely a fiatal KÁROLYIT ábrázolja festőbarátai társaságában. A kép (56) ugyan erősen megrongálódott, de így is szembetűnő a festménnyel való hasonlóság. RÉTI Bem Gyula portréjának modellje tehát KÁROLYI LAJOS volt.

Művészregények

A művészsors ábrázolásra a magyar- és a világirodalomban is találunk példákat. Egyik legkiemelkedőbb ZOLA L' Oeuvre (A mű) című munkája, Claude Lantiernek, egy örökké újat kereső festőnek a drámája. ZOLA a művész problémáját a korabeli művészeti és irodalmi életbe helyezte, így a lélektani regényt társadalmi regénnyé tágította. A tételődő, meg nem értett, s végül öngyilkos festő alakjához ZOLA barátja, CÉZANNE sorsából és művészetéből merített. A regényalak és a festő között azonban jelentős különbség van. Ezt maga CÉZANNE fogalmazta meg: „Ha egy képünk nem sikerül, azért még nem leszünk öngyilkosok”. Az akarat az újrakezdéshez és a megújuláshoz azonban ZOLA regényében nincs meg, s nincs meg a többi karrierregényben sem.

Művészregény HAUPMANN „Kollege Crampton” (Crampton mester) című munkája is. Hőse a festő, aki óriási tehetséggel, dicsvággal indul neki az életnek, s egyszerre letört, a „nagy talentum hirtelen eltűn, mint az időszaki forrás ... Minden művészet tele van ilyen bús esetekkel, de különösen tele a festészet. Magyar példát is tudok akár hányat és nem egy Crampton mesterrel szoktam találkozni a budapesti kávéházakban” — írta róla Bródy (57). Művésztémájú HAUPMANN Michael Kramer című munkája is. A bemutató alkalmával BRÓDY elragadtatással írt a műről, a festő tragikus sorsát Faust sorsához hasonlítja.

A századforduló magyar irodalmából JUSTH ZSIGMOND, AMBRUS ZOLTÁN és ASBÓTH JÁNOS műveit említhetjük. ASBÓTH „Álmok álmodója” című regénye 1878-ban jelent meg, JUSTH 1888-ban írta a Művészszerelem című regényét, AMBRUS ZOLTÁN Midas királya 1891—92-ben jelent meg a Magyar Hirlap hasábjain.

BRÓDYNAK három művész-karrier regénye van: a Színészsvér (1891), Az ezüst kecske (1898) és A nap lovagja (1902). Ezek közül Az ezüst kecske című regényében szerepel festőművész hős. Bem Gyula nem főhőse a regénynek, de egyik legfontosabb figurája. Bem képei „érdekesekek, tiszták, erősen árnyékosak, és ahol rá lehetett bírni a megrendelőt: mindig a REMBRANDT-modorában. Ha azonban

kellött, bizony lemondott Bem Gyula a művészet nagy elveiről is, és a fehér inggallérról elhagyta a verőárnyékot, mert azt az alsóbb, sőt részben a felsőbb körök is piszoknak nézték és kigumiztatták” (58). Bem Gyula meghalt. „A művészet is meghalhat, ha arcát elfordítja az élettől, az élet azonban örökké megújul, mondja a regénnyel BRÓDY SÁNDOR. Művészi szemlélete itt már kikristályosodott. Ez a szemlélet az élet mindenek fölött való voltát hirdeti, az élettől való elszakadással, az önmagában levő művészettel, a tiszta formák egyedülvaló igazságát valló művészettel szemben”. — írta a regényről JUHÁSZ FERENCNÉ (59).

A nap lovagja főhőse, Asztalos Aurél újságíró ugyan, de a regény elején festéssel is foglalkozik, s ennek köszönhető, hogy befogadja őt a gasteini társaság, s elindul a karrier útján.

REMBRANDT neve Az ezüst kecskében fordult elő először. A Nyomorban VAN DYCKET emlegeti és RUBENSET, s ezek a festők már REMBRANDT felé fordítják a figyelmét. Elérkezett a nagy REMBRANDT jubileum éve (1906), a festő születésének háromszázadik évfordulója. BRÓDY nemrég menekült meg a „meghívott halál”-ból. 1905. július 3-án, a Bécs melletti semmeringi erdőben szíven lőtte magát. Felépülve az Új Idők megbízásából Amsterdamba utazott, mint tudósító. Az eseményre a REMBRANDT kötetben emlékezett vissza: „...néhány világrészben valóságos mozgolódás kelt arra a hírre, hogy munkásságának és szenvedéseinek színhelye, Amsterdam, a háromszáz esztendőss dátumot most július tizenötödikén megüli. A REMBRANDT irodalom szintén óriási mód megnől, Párizsban könyv jelenik meg róla, amelynek ára: ezerkétszáz korona ... magam is eljöttem ide az északi Velencébe, hogy megnézzem: mit csinál az üzlet-nemzet egy festő híre-hamvából” (60). Az érdeklődés akkor támadt fél benne, amely azután túlnőtt a hírlapi cikkek keretein. A REMBRANDT művek egész sorát hozta létre. Mi vonzotta ehhez a nagy festőhöz? „A látásmód egyetemessége, az élet habzó szeretete mellett az Én, az individuum hangsúlyozott szerepe, az egyéniség központba kerülése” — írta róla JUHÁSZNÉ.

1907-ben keletkezett az első novella „REMBRANDT” címmel, majd egy egyfelvonásossal próbálkozott. A „REMBRANDT fejek” címet adta egy portrékötetének is (1910). Az érdeklődés tovább élt benne, regényt készült írni. Betegen, fáradtan fogott hozzá az emigrációban, a Grünwald szanatóriumban, hogy elkezdje „össze-írótozni a REMBRANDT” (61). Az összefüggő REMBRANDT-kötet mégsem készült el teljesen, halála után, 1925-ben rendezte sajtó alá fia, BRÓDY ANDRÁS.

A novella még csak egy kis történet. REMBRANDT egyik csalódását írja le: megtudja, hogy Titusz fia szereti szolgálóját, asszonyát, Hendrickje Honderst. Megalkuszik, átadja a helyét a fiának. Elmege, mondván: „...egy kicsit elbújok a kocsmázók közé, az árusok közé, azokhoz, akik mindig részegek, és rossz ruhájuk is szakadt. Mondjátok, hogy meghaltam” (62). REMBRANDT életrajzában valóban megtalálhatjuk azt a periódust, amikor teljesen magára maradt, az anyagi gondokkal küzdött, de megalkotta élete két remekművét: az utolsó Önarcképet és A tékozló fiú visszatérését. REMBRANDT eltűnése, a bajokba beletörődése rokon a megfáradt BRÓDYVAL. Az egyfelvonásos színmű ugyanezt az epizódot dolgozza fel.

A teljes REMBRANDT kötet halála után került a nyomdába: „Apám halálos ágya alatt egy rokkant bőrkoffér hevert, ebben volt a REMBRANDT kézírata. Már betegsége előtt tudtam arról, hogy élete főművét, a REMBRANDTOT lassan és nem folytatólagosan írja. Emigrációja alatt talán nem törődött igazán mással, mint a REMBRANDT-tal” — írta BRÓDY ANDRÁS (63).

A kötet első bevezetőjében BRÓDY arról írt, hogy minek szánta a REMBRANDTOT: „Ez nem regény, nem művészettörténet, hanem az, amit az orvosok „egy betegség történetének” neveznek. Stúdium e munka egy öreg fejről, és szeretném, ha REMB-

RANDTHOZ hasonlítana... nem az olvasók és nem a kiadók számára vázoltam fel a tanulmányfejet, hanem a magam érdeklődésére, passziója kedvéért, és legfőképpen azért, hogy amíg dolgozom rajta, vele együtt lehessen négy szemközti. Nekem a legizgalmasabb társaság minden élők között a mindenét elpocsékoló, mindenből kigazdálkodott, és éppen ezért a leggazdagabb művész. Háromszor is ellicitálták, mindenki elhagyta, ő is magát, csődbe jutott nemcsak a nyomorult törvények, hanem saját személye előtt is... A munkáján és személyén keresztül újra belekapaszkodtam a létbe, és azóta vagyok tovább. Meddig, ki tudja? Én nem” (64). Még két évig. 1922-ben írta az Előszót.

A második Előszó — BRÓDY utolsó írása — 1924. januárjában készült el. Akkor, amikor az író teljesen magára maradt, csak a fiai voltak mellette. Nyugodtan mondhatta már fájdalmas és rezignált hangon a holland piktorról és önmagáról is: „Volt népszerű, volt híres. Aztán, mint a dolgok rendje hozza: öregedett. És mint öregedő, száradó: jobb és külön ember lett. De a világ erkölce: a gyengét, a jót lebunkózni, elpusztítani” (65).

A bevezetők után következnek a mozaikszerű kis fejezetek. Szerkezeteileg egybeépítenie már nem volt ideje, az életről-halálról szóló írás közben halt meg. A mozaikokból azonban gyönyörű kép áll össze.

A regényben vall REMBRANDTRÓL és önmagáról is. A könyv életrajzi elemekkel átszőtt, mint a Lyra. A lelki rokonságot már az is bizonyítja, hogy BRÓDYT sokat foglalkoztatja a téma. A kötet alcíme: Egy arckép fényben és árnyban. Az utalás kettős értelmű: a „fényben és árnyban” vonatkozhat a festő ábrázolásmódjára, hiszen művei mind a fény-árnyék hatására épültek. A szereplőket egyenlő megvilágításba helyező csoportképek divatja korában REMBRANDTNAK támadtak is kellemetlenségei ebből a megrendelőkkel. S utalhat élete és művészete sikereiben gazdag, majd pedig nehezebb korszakára is.

REMBRANDT több, mint félszáz arcképet festett. BRÓDY ANDRÁS írta, hogy édesapja „majdnem minden REMBRANDT képet ismert, különösen az önarcképeit, és fiának, Titusnak képmását szerette” (66). Többször írt az önarcképekről. A novellában azt írta: „Hiába festette le magát vagy félszázszor, mégis mindig nem unta a saját arcát, amelynek széles felületén kéjesen terpeszkedtek el puha árnyékok, és türelmetlen szenvedéllyel villantak föl a fények. Az egész földgömb volt neki a maga feje, a szeme: a tengerek, a homlokai: a mező, a vaskos álla: a mart, orra: a hegy...” (67). A mások arca mellett mindvégig legkedvesebb témája maradt a saját képmása. „Mint minden művész, Narciss volt ő is, szerelmes önmagába, az örök-tó — az élet-partján állott, a víz tükreben önmagát látta mindig” (68). Sokféleképpen festette meg magát, s élete végén már visszaemlékezés egy-egy kép. Amikor a volt molnárfiú nézte önmaga fejét, olyan nosztalgia támadt benne, mint amikor az öregedő BRÓDY a Lyrában emlékezik, sőt meglátogatja azt a kis szobát, ahol valamikor a Nyomor sikerét várta. A haláltól nem fél, játszik vele, eladja a holttestét. Az életre gondolt még a halál előtt is. Ezért is rokon BRÓDYVAL: „... majdnem mindig el volt ragadtatva. A föld, ami van, és a föld feletti, amit érzett: csupa csuda volt előtte. És ami a földön van: forma, szín, hang és lényeg, mind gyönyörűség. Egy koldus enni kérő rongyos saruja és Dávid király remegő aranyból vert arculata egyaránt. De főképpen mégis csak a fejek, az élő emberfej, amelyet nézni, vagy lapos rongyon visszaadni: olyan gyönyörűséget hozott neki, hogy az már szinte kék volt” (69).

Kiket örökített meg REMBRANDT? „Nem festett diplomatákat és politikusokat, hanem igaz embereket” (70). Hogyan festett? A REMBRANDT alkotó, látó szeme azt is meglátta az embereken, hogy „hány forintja volt otthon és mennyi a zsebében” (71), s festés közben a lelkeket mint harisnyákat fordította ki” (72).

BRÓDY összehasonlította a festészeti folyamatot az irodalmi mű alkotásának folyamatával. Szerinte a kettő között különbség van: a jó mű megírása kín, a piktúra viszont munka közben is gyönyörűség. Szerinte csak a piktor élvezi igazán a munka folyamatát, mert munka közben is tud gyönyörködni. Az a festő pedig, aki munkájában gyönyörűséget talál, boldog a legnyomorúságosabb körülmények között is. Környezetében matrózok, cethalfogók és heringárusok. Ők nézik, hogyan rajzolja a művész az általuk ismert alakokat: „Ismert csavargók Jézus dőlt keresztje mellett, kínjukban ordítók vagy vigyorgók” (73).

Voltaképpen mi a REMBRANDT? Több műfajba is sorolhatnánk, de teljes egészében egyik szabályainak sem felel meg. Rokon CELLINI, BERLIOZ önéletrajzával. Mondhatnánk regénynek is, hiszen egy művész életregénye. Komponálása azonban nem felel meg a regény szerkezetének, a részek ismétlődnek, mozaikszerűen kapcsolódnak egymáshoz. Kapcsolatba hozható a drámával is.

Tartalmilag mi a REMBRANDT? Vallomás két művésztől: a festőtől és az íróól. BRÓDYRÓL, aki öreg korára magára maradt, aki „az emberi és művészi sikerek csúcshoz jutva zuhant a feledésbe” (74). REMBRANDTTAL együtt is mondhatta volna az író, amit egyik hőseivel kérdeztet: „Ugye, nem így képzeltük akkor az életet?”. Rokonlélek az öreg Rembrandttal. Úgy akar közelíteni hozzá, mint „árnyék az árnyék”-hoz. Állapotuk is körülbelül hasonló, bár BRÓDY azt írta: „Hermens akkor még nem volt annyira, mint én most, amikor ezeket a sorokat írom” (75). Az azonosságot a kortársak is észrevették. HATVANY a Rembrandt-fejek megjelenésekor (1910) így írt a Nyugatban: „Azért REMBRANDT feje sem REMBRANDT fej — amint hogy tiszteletbecsület ne essék — nincs a kötetben egy REMBRANDT fej se. Csupa Sándor-fej ez, drága Sándor bá' mind egytől egyig” (76).

Hogyan értékelték a kritikusok a REMBRANDTOT? KÁRPÁTI AURÉL, aki a novella nagy mesterének tartja BRÓDYT — pályája csúcshoz jutva értékeli a REMBRANDTOT. „Az író reprezentálja félszázánál több kötete, de az embert csak ez az egy adja hiánytalanul. Aki ezt nem olvasta, nem tudhatja: ki volt BRÓDY SÁNDOR” (77). BÓKA LÁSZLÓ szerint ez a mű koronája a BRÓDY életműnek, „töviskorona, melyen rubinfénnyel ragyog a vér” (78). HATVANY pedig „halál elé vacogó” regénynek mondta a REMBRANDTOT. NAGY LAJOS elmarasztaló kritikát írt róla. Véleménye szerint nagy hiba, hogy nem egységes, hanem sok novella egymás mellé rakása. „A REMBRANDT tehát kevesebb, sokkal kevesebb, mint egy REMBRANDTRÓL írt regény” (79).

A REMBRANDT nem készülhetett el teljesen. Szerkezetileg bizonyára csiszolt volna még rajta. A mindenét elpocsékoló művész regénye azonban még így is — azon túlmenően, hogy a BRÓDY iránt érdeklődőknek érdekes, izgalmas olvasmány — a magyar művészregények értékes darabja. Lírai, szép vallomás a molnár-firől, az ecset csodálatos tehetségű holland mesteréről.

Novellák

A novellákban kevesebb szerepet kap a képzőművészet. „A model” hősnőjét, Veront, Rubensnének hívták a festőnővendékek, mert „arcra, termetre, de lényére nézve is hasonlított a nagy festőnek bundában ábrázolt... feleségéhez” (80). A novella története csak keret egy életmód, a kényszerből vállalt modell-foglalkozás elitélésére.

A „Mese egy modellről” története hasonló. A modellségre kényszerülő leány otthagyja a vőlegénye, amikor megtudja, hogy milyen eredetű a pénz, amiből őt eltartja a lány (81).

A „Vásár” című elbeszélése akkor készült, amikor HOLLÓSYT meglátogatta Técsőn. Hajnalig tartó beszélgetést folytattak, „magyar szilvórium mellett... a francia akadémikusokat szidtuk... éjfélkor elhatároztuk, hogy újra kezdjük az egész művészetet, de most már igazán. Hőfödté fejünk — a festő is ősz, én is az vagyok — égett a tervtől, a reménységtől, az újra való kezdéstől... az álmainktól voltunk részegek” (82).

BRÓDY képzőművészeti írásai gazdag életművének szerves részét alkotják, s tükrözik művészi elveit. Szerinte „általában a művész jelentőségének az a kriterionja, hogy mi újat hoz a nagyvilágra, mivel és mennyivel tágítja mestersége határait” (83). Monográfusa, JUHÁSZ FERENCNÉ a képzőművészeti írásaiból rekonstruálható nézeteit így foglalta össze: „a művészetet és életet egységnek látja és láttatja. A művészetet elsődlegesen a társadalomhoz, a korhoz köti. A művészetben kifejeződő társadalmi igazságot — a javakból és jogokból kirekesztettek indulataival mérlegeli, az élet nevében és a forradalom reményében. Keresi és érzékeny szemmel ismeri fel a kifejezési lehetőségek állandóan megújuló, megújuló, változó formáit” (84). Hozzátehetjük: kritikái, művészportréi a művészek emberi arcát is segítenek megőrizni. S ezek — elsősorban a REMBRANDTON keresztül — megőrizték és gazdagították a BRÓDY-ARCKÉPET is.

A nyugtalan zseni, aki „... élet volt, emberség, szenvedély, szertelenség; lobo-
gás, szerelem és gyűlölség...” (85), 1924. augusztus 12-én végleg megpihent. „El-
koppott, elégett, meghalt, éppen úgy letörtén és kismimmizve, mint hőse: REMBRANDT”
(86). Síremlékét halála után hat évvel 1930-ban avatták fel a rákoskeresztúri temető-
ben. Az avatóbeszédet MÓRICZ ZSIGMOND mondta. Ít hangzottak el azóta oly sok-
szor elvetetett szavai: „Te voltál az a magyar irodalomban, aki legelőször fújta
meg azt a trombitát, amely új szemléletre szakította fel a látásokat” (87). Az író és
újságíró testületeknek és a Vigszínháznak nemzeti színű koszorú borították el a sírt.

Örök álmát művészkéz alkotta emlékmű; FORGÁCH HANN ERZSÉBET márvány
síremléke őrzi, amelyen „BRÓDY SÁNDOR íróművészetét sugárzó napba mártott író-
toll jelképezi” (88). „E síremlék az egész magyar kultúrvilág háláját és szeretetét
jelképezi” — mondta MÓRICZ ZSIGMOND (89). Felirata: „BRÓDY SÁNDOR író 1863—
1924. Nekünk papnak, tanítónak, katonának kell lenni egy személyben. Minden nap
újra kezdeni és minden nappal úgy végezni, hogy a következő jobb, tisztább le-
gyen” (90).

JEGYZETEK

1. Húsevők I—II. (Magvető, 1960), Az egri diákok (Móra Kiad. 1962), A nap lovagja (Szépirodalmi Kiad. 1963), REMBRANDT. Az ezüst kecske (Szépirodalmi Kiad. 1963), Színház (Szépirodalmi Kiad. 1964), Színészvér (Szépirodalmi Kiad. 1969), REMBRANDT (Szépirodalmi Kiad. 1970). Rembrandt (Szépirodalmi Kiad. 1973).
2. FÖLDES ANNA: BRÓDY SÁNDOR. Irodalomtörténeti kiskönyvtár. Gondolat, Bp. 1964.
3. JUHÁSZ FERENCNÉ: BRÓDY SÁNDOR. Irodalomtörténeti könyvtár 26. Akadémiai Kiadó, Bp. 1971.
4. JUHÁSZ GYULA: BRÓDY SÁNDOR. Szeged, 1924. aug. 13.
5. BRÓDY SÁNDOR: Lyra. Singer és Wolfner Kiadó, Bp. 1911. 3—5. l.
6. DÉNES ZSÓFIA. BRÓDY SÁNDOR. DÉNES ZSÓFIA: Úgy, ahogy volt. Gondolat, 1974. 58—64. l.
7. BRÓDY SÁNDOR: Lyra, Im. 7—8. l.
8. Egy kötet elbeszélése. Egyetértés, 1884. 20. sz.; L.: Nyomor, Fővárosi Lapok, 1884. 37. sz.; Nyomor. Vasárnapi Újság, 1884. 3. sz.
9. KÁRPÁTI AURÉL: BRÓDY SÁNDOR. Bevezető A sas Pesten c. kötethez. Szépirodalmi Kiad. Bp. 1954. 8. l.
10. NÉMETH LAJOS: Modern magyar művészet. Corvina, Bp. 1968. 14. l.
11. Uo.

12. JUHÁSZ GYULA: BRÓDY SÁNDOR. Szeged, 1924. aug. 13.
13. NÉMETH LAJOS: Adalékok a századforduló magyar irodalma és képzőművészete kapcsolatához. Itk. 1963. 44—54. l.
14. LYKA KÁROLY: RÉTI ISTVÁNROL. RÉTI ISTVÁN: A nagybányai művésztelep. Képzőművészeti Alap Kiad. 1953. 13. l.
15. NÉMETH LAJOS: Adalékok a századforduló magyar irodalma és képzőművészete kapcsolatához Im.
16. BRÓDY JÓKAI közbenjárására szabadult ki Josefstadtból, ahová őrmesterének pofonvágása miatt került.
17. JUHÁSZ FERENCNÉ. Im. 26. l.
18. FESZTY MASA—IJJAS ANTAL: FESZTY ÁRPÁD élete és művészete. A Művészettörténeti Dokumentációs Központ kiadványai. Bp. É. n.
19. FESZTY ÁRPÁDNÉ: BRÓDY SÁNDOR. Nyugat, 1930. 691—696. l.
20. Uo.
21. HARSÁNYI ZOLTÁN: BRÓDY SÁNDOR művészeiről. Szabad Művészet, 1955. 1. sz. 22—26. l.
22. Az illusztrációk nem folyamatosan jelentek meg, a Fehér Könyv 1900. decemberi számában található. E számban írt Bródy a következő évi terveiről is. Igérte, hogy egyik-másik kötetbe kerül majd rajza és aquarellje, „mondanom sem kell, hogy nem művészi munkák, de talán nem lesznek érdektelenek”. A Fehér Könyv 1901-es számai nem születtek meg, 1914-ben indította újra útnak.
23. JUHÁSZ FERENCNÉ: I. m. 171. l.
24. BRÓDY SÁNDOR: MUNKÁCSY új képe. Ecce Homo. Új Idők, 1896. 445—446. l.
25. BRÓDY SÁNDOR: MUNKÁCSY utolsó vacsorája. Cilinderes Tiborc. Magvető Kiad. Bp. 1958. 331—338. l.
26. BRÓDY SÁNDOR: SZÉKELY BERTALAN. Cilinderes Tiborc. Im. 339—342. l.
27. BRÓDY SÁNDOR: LOTZ KÁROLY. Művészet, 1904. 353—356. l.
28. Uo.
29. Uo.
30. BRÓDY SÁNDOR: A festő és családja. Új Idők, 1896. 372—374. l.
31. Uo.
32. BRÓDY SÁNDOR: FESZTY Krisztus képeiről. Új Idők, 1902. 117. l.
33. RÉTI ISTVÁN: A nagybányai művésztelep. Im. 47. l.
34. BRÓDY SÁNDOR: HOLLÓSYÉK. Magyar Hírlap, 1897. 347. sz.
35. BRÓDY SÁNDOR: (b. S.): A nagybányai festők. Magyar Hírlap, 1898. dec. 18.
36. BRÓDY SÁNDOR: A Múcsarnokban. Magyar Hírlap, 1898. nov. 30.
37. BRÓDY SÁNDOR: A téli tárlat. Magyar Hírlap, 1898. dec. 11.
38. BRÓDY SÁNDOR: Beszélgetés Ferenczy Idával. — Fehér Könyv, 1900. március, 35—47. l.
39. BRÓDY SÁNDOR: Néhány arcképről. — Fehér Könyv. 1900. február. 89—92.
40. BRÓDY SÁNDOR: JÓKAI feje. — Fehér Könyv. 1900. február. 92—95. l.
41. BRÓDY SÁNDOR: Egy arcképfestő arcképe. — Fehér Könyv. 1900. február. 97. l.
42. BRÓDY SÁNDOR: A SZILÁGYI DEZSŐ fejei. — Fehér Könyv. 1900. febr. 101. l.
43. BRÓDY SÁNDOR: Egy asszony. — Fehér Könyv. 1900. febr. 110—111. l.
44. BRÓDY SÁNDOR: Egy szobrász halálára. — Fehér Könyv. 1914. dec.
45. Uo.
46. APRÓ FERENC: SZÖRI JÓZSEF. Somogyi-könyvtári Műhely. 1978. 1—4. sz.
47. BRÓDY SÁNDOR: A budapesti Venus. Új Idők, 1896. 155. l.
48. BRÓDY SÁNDOR: Veszekedések. Új Idők, 1896. 82. l.
49. BRÓDY SÁNDOR: Egy építész ötletei. Művészet, 1906. 303—306. l.
50. BRÓDY SÁNDOR: A királyné arcképe. Új Idők, 1896. máj. 73—74. l.
51. BRÓDY SÁNDOR: A második ZULOAGA. Cilinderes Tiborc. Im. 349—350. l.
52. BRÓDY SÁNDOR: Tisza és a magyar politika. Pesti Napló, 1904. jun. 12.
53. Pesti kis tükör. Írja BRÓDY SÁNDOR, Az Újság, 1912. április 28.
54. NÉMETH LAJOS: Adalékok a századforduló magyar irodalma és képzőművészete kapcsolatához. Im.
55. SZELESI ZOLTÁN: KÁROLYI LAJOS: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1958-1959. 150. l. RATKOVICS MIHÁLY KÁROLYHOZ írt leveleit a Móra Ferenc Múzeum őrzi.
56. APRÓ FERENC dokumentumgyűjteményéből.
57. BRÓDY SÁNDOR: Crampton mester. Komédia, 1911. 53—54. l.
58. BRÓDY SÁNDOR: Az ezüst kecske. Pallas, 1898. 25. l.
59. JUHÁSZ FERENCNÉ: BRÓDY SÁNDOR. Im. 139. l.
60. BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT. Bp. 1963. 154. l.
61. BRÓDY ANDRÁS: Utószó a REMBRANDTHOZ. BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT. Az ezüst kecske. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1963. 375. l.

62. BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT. Húsevők, II. köt. Magvető Kiad. Bp. 1963. 193. l.
63. BRÓDY ANDRÁS: POSZTUMUSZ ÍRÁSOK. BRÓDY SÁNDOR: Húsevők. II. 537. l.
64. BRÓDY SÁNDOR: ELŐSZÓ. BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT. Az ezüst kecske. Im. 7. l.
65. BRÓDY SÁNDOR: MÁSODIK ELŐSZÓ. BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT. Az ezüst kecske. Im. 9. l.
66. BRÓDY ANDRÁS: REMBRANDT. — BRÓDY SÁNDOR: SZÍNHÁZ. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1964. 521. l.
67. BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT. Húsevők II. I. m. 186. l.
68. BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT. Az ezüst kecske. Szépirod. Kiad. Bp. 1973. 31.
69. Uo. 68. l.
70. Uo. 13. l.
71. Uo. 13. l.
72. Uo. 15. l.
73. Uo. 125. l.
74. FÖLDES ANNA: Im. 150. l.
75. BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT. Az ezüst kecske. Im. 79. l.
76. HATVANY LAJOS: REMBRANDT-FEJEK. Nyugat, 1910. 683. l.
77. KÁRPÁTI AURÉL: BRÓDY SÁNDOR: A sas Pesten c. kötet bevezetője. Szépirod. Kiad. Bp. 1954. 20. l.
78. BÓKA LÁSZLÓ: ELŐSZÓ. BRÓDY SÁNDOR: KÉT SZŐKE ASSZONY ÉS MÁS REGÉNYEK. Magvető Kiad. Bp. 1959. 10. l.
79. NAGY LAJOS: REMBRANDT. Nyugat, 1925. 297. l.
80. BRÓDY SÁNDOR: A MODELL. KIRÁLYIDILLEK. Singer és Wolfner Kiad. Bp. 133—147. l.
81. BRÓDY SÁNDOR: Mese a modellről. BRÓDY SÁNDOR: Regénytárgyak. Szépirodalmi Könyvtár Kiadóhivatal. Bp. 1892. 97—113. l.
82. BRÓDY SÁNDOR: VÁSÁR. Legszebb írásai. Bp. 1935. 69—74. l.
83. BRÓDY SÁNDOR: Egy szoborról. Magyar Hírlap, 1902. jan. 11.
84. JUHÁSZ FERENCNÉ: BRÓDY SÁNDOR: Im. 176. l.
85. JUHÁSZ GYULA: BRÓDY SÁNDOR. Szeged, 1924. augusztus 13.
86. BRÓDY ANDRÁS: UTÓSZÓ A REMBRANDTHOZ. BRÓDY SÁNDOR: Rembrandt. Bp. 1963. Im. 377. l.
87. Esti Kurír. 1930. május 27.
88. Uo.
89. E címmel jelent meg az Esti Kurír aláírás nélküli búcsúztatója. Ugyanabban a számban még egy cikk jelent meg az avatás tiszteletére: Boros László dr.: Sándor bácsi sírkövére. Esti Kurír. 1930. május 27.
90. BRÓDY SÁNDOR: A NAP IOVAGJA. Singer és Wolfner Kiad. Bp. 1902. 221. l.
91. Nem említettük az alábbi cikkeket:
- B.: Honvédemlék. A Hét, 1893. 325—326. l.
- B. S.: Festőkről. Új Idők, 1895. 35. l.
- b. s.: História kőből. Új Idők, 1895. 194—195. l.
- B.: Képszüret. Új Idők, 1895. 258. l.
- B. S.: KARLOVSZKY. Új Idők, 1895. 338—339. l.
- B. S.: Az új Múcsarnokban. Új Idők, 1896. 650. l.
- Br—: Ébredés. Múcsarnok, 1898. 185—186. l.
- Br—: Művészeti alkotásaink. Múcsarnok, 1898. 25—26. 33—35, 41—42, 49—50, 57—59. l.
- Br—: Művásárlás. Múcsarnok, 1899. 45—47. l.
- BRÓDY SÁNDOR: A király szobrai. Magyar Hírlap, 1900. aug. 19.
- BRÓDY SÁNDOR: A kép lelke. Magyar Hírlap, 1902. szept. 26.
- BRÓDY SÁNDOR: FESZTY ÁRPÁD HÁRMAKÉPE. Magyar Hírlap, 1902. jan. 26.
- BRÓDY: A VÖRÖSMARTY SZOBOR. Új Idők, 1902. 298. l.
- BRÓDY: MÁTYÁS FADRUSZTÓL. Új Idők, 1902. 341—342. l.
- BRÓDY: FADRUSZ. Jövendő, 1903. 2. sz.
- BRÓDY: A SZÍNPADI FESTÉSZETRŐL. Művészet, 1904. 330—334. l.
- BRÓDY: BIHARI SÁNDOR: Új Idők. 1906. 351—352. l.
- BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT. Új Idők, 1906. 56—61. l.
- BRÓDY SÁNDOR: REMBRANDT FEJEK. Új Idők, 1910. 418—419. l.

ДIE SCHRIFTEN SÁNDOR BRÓDY'S ÜBER DIE BILDENDE KUNST

KATALIN LACZÓ

Das Interesse für die bildenden Künste ging bei SÁNDOR BRÓDY (1863—1924) seiner Neigung zur Literatur voraus. Nach dem Erscheinen seines ersten Bandes „Elend“ gerieten die bildenden Künste in den Hintergrund, doch blieb sein Interesse für sie erhalten. In dieser Arbeit zitiere ich den künstlerischen Schriftsteller BRÓDY mit Hilfe seiner Romane, Novellen und Artikel.

Seine künstlerischen Artikel sind polemischer Art, er verächtet die neuen Bestrebungen. Seines Erachtens „ist das Kriterium der Bedeutung des Künstlers, was er Neues in die Welt bringt, womit und um wieviel er die Grenzen seines Handwerks, seiner Kunst ausweitet“. Leidenschaftlich setzte er sich für die von Nagybánya ein. Er schrieb über die dortigen hervorragenden Künstler des 19. Jahrhunderts und der Jahrhundertwende und hielt auch Ausschau über die Landesgrenzen hinaus. Von den Beziehungen seines Lebens zu Szeged seinen zwei seiner Schriften erwähnt.

Unter seinen Künstlerromanen ist der REMBRANDT ein lyrisches Bekenntnis von dem holländischen Meister und auch von dem Schriftsteller selbst. In dem „Ritter des Tages“ und in der „Silber(nen) Ziege“ fungiert ebenfalls ein bildender Künstler als Held.

Die Kritiken BRÓDY's, seine Künstlerporträts helfen auch das menschliche Antlitz der Künstler bewahren. Seine Werke, — vor allem der REMBRANDT — haben auch das Bildnis BRÓDY's bewahrt und bereichert.

РАБОТЫ ПИСАТЕЛЯ БРОДИ ШАНДОРА О ЖИВОПИСИ

ЛАЦЗО КАТАЛИН

Интерес Броди Шандора (1863—1924) к живописи возник раньше, чем его интерес к литературе. После появления первого сборника его рассказов интерес писателя к живописи сохранился, хотя в некотором отношении он и отодвинулся на задний план.

В настоящей работе на основе романов, рассказов и статей писателя нами подвергается анализу творчество Броди Шандора с точки зрения его интереса к живописи.

Его статьи о живописи полемичны, он выступает на защиту новых, современных направлений в живописи. Согласно мнению писателя, «... критерием значения художника является то новое, что он даёт миру, и то, насколько он может расширить горизонты своего мастерства». Он стойко защищал школу художников в Надьбане. Он написал ряд статей о творчестве выдающихся венгерских и зарубежных художников XIX-го и начала XX-го века. Нами подвергаются анализу также две работы писателя, связанные с его жизнью в Сегеде.

Среди его произведений роман «Рембрандт» является лирическим произведением о голландском мастере и о самом писателе. Художниками являются также и герои его романов «Рыцарь солнца» и «Серебряная коза».

Критические статьи, написанные Броди, способствуют раскрытию человеческих качеств художников. Его работы — прежде всего, роман «Рембрандт» — способствуют сохранению и обогащению портрета самого писателя Броди.